

A szeptemberi klubdélutánon három ifjú előadását, illetve kisfilmjét hallhatta és láthatta a klub-látogató: *Kovács Bálint*, *Polyák Mariann* és *Tokodi Gábor István* hallgatóktól. Mindhárom előadást 2005. április 22-én hallhattam először a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara által szervezett „*Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében*” című tudományos konferencián Piliscsabán. Nagy hatást gyakorolt rám az egész konferencia, az ott hallottak, hogy örmény gyökerek nélkül is milyen megszállottként és alaposan dolgozták fel témáikat a fiatal előadók. Meghívtam őket, hogy az örmény klub látogatói is megismerhessék az erdélyi örmények múltjáról szóló előadásokat. Íme az egyik.

Kovács Bálint

Az erdélyi örmény katolikus egyház és a Sacra Congregatio de Propaganda Fide kapcsolata a 18. század első évtizedeiben

Erdély 17-18. századi történetét vizsgálva sajátos vallás- és egyháztörténeti folyamatnak lehetünk tanúi: a főleg *Moldva* területén élő örmény nép tömegesen telepedett le Erdélyben, majd letelepedésük után hamarosan uniót kötöttek a katolikus egyházzal. *Oxendius Virziresco* címzetes aladai püspök, apostoli vikárius személyében önálló vallási vezetőjük volt. Ez az önállóság azonban *Virziresco* halálával (1715. március 10.) először átmenetileg, majd végérvényesen elveszett. Az ezt követő időszak problémákkal volt tele, vezető helyett átmeneti jelleggel *Rómából*, *Velencéből*, *Lembergől* misszionáriusok jöttek az örményekhez, hogy egyházukban tevékenykedjenek.

A 17. századtól az 1622-ben alapított, Rómában székelő *Hitterjesztés Szent Kongregációjának* illetékességi körébe tartozott a világ misszióinak felügyelete. A Kongregáció levéltárát vizsgálva könnyen észrevehetjük, hogy a pápa hatalma át tudta fogni a missziók segítségével az egész akkor ismert világot. Az erdélyi missziós állomásokra is eljutott Róma parancsa ugyanúgy, mint Afrika vagy Ázsia bármelyik pontjára. Így az erdélyi örmények történetét vizsgálva szintén igen gazdag, sok esetben hónapról-hónapra követhető eseménysorok rekonstruálhatóak. A *Virziresco* halálát követő időszakban több örmény misszionárius is tevékenykedett Erdélyben, akiknek a *Propaganda Fide*hez küldött jelentéseiből, valamint a róluk szóló híradásokból sok mindent megismerhetünk az erdélyi örményekről.

Az elsők között említhető *Caccaiadur Arachiel* - a velencei misszionárius (korábban a Propaganda Kongregáció római kollégiumának növendéke) - akiről a 17. század végén még a konstantinápolyi örmény egyház vonatkozásában hallunk, majd a 18. században több alkalommal járt Erdélyben. Leveleiből tudjuk: 1719-ben különböző hibák és problémák uralkodtak az erdélyi örményeknél, megújították az eretnek szokásokat. Egyszerre ünnepelték a karácsonyt és a vízkeresztet, tagadták Krisztus két természetét. Egy másik vizitátor *Stephano Stephanovicz Roska Lembergől* érkezett Erdélybe. Az erdélyi örmények egyházaiban, Erzsébetvárosban, Szamosújváron, Gyergyószentmiklóson vallási társaságokat, plébániai kongregációkat alapított.

Minas Barun apostoli misszionárius konstantinápolyi származású volt, a Propaganda Kongregáció kollégiumának növendékeként tanult Rómában. Innen küldték 1722-ben, 27 évesen apostoli misszionáriusként Erdélybe, amikor még fiatal és tapasztalatlan volt. Itt 6 évig maradt, majd 1728-ban kérte a bíborosokat, hogy betegsége miatt Erdélyből Velencébe távozhasson. Tevékenysége meglehetősen ellentmondásos. Egyik oldalról ugyanis súlyos vádak tükrében ismerhetjük meg, míg más forrásokat szemügyre véve egy gondoskodó lelkipásztor képe jelenik meg előttünk. Személyéről eddig a szakirodalom egy-egy mondatban emlékezett meg. *Antalfy János* erdélyi püspök azt jelentette róla a Propaganda Fide bíborosainak, hogy nem figyelte az örmények bőjti szokásait, nemtörődömségében a magyarokkal és németekkel evett, ahelyett, hogy betartotta volna a szombati böjtöt, amit a többi katolikus pap is betartott. Sokan az örmények közül nem tartották meg a heti böjtöt karácsony előtt, amelyekkel *Minas Barun* nem foglalkozott. Erre a vádra úgy válaszolt, hogy az örmények nagyon messze lanknak egymástól Erdélyben, összekeverik a szabályokat: valaki a római katolikus böjtöt tartja meg, valaki az örmény szokások szerint él, valaki mindkettőt megtartja, vagy éppen keveri.

Ezért szerinte jó, ha a régi szokások is megmaradnak, majd folyamatosan vegyék át az uniált örmények az új szokásokat. Ez azonban ellentétes volt a Kongregáció titkárának 1702. január 31-i dekrétumával, amely szerint a misszionáriusoknak kötelező betartatni a katolikus gyakorlatot a megtérített népekkel.

Egy másik vád Minas Barun személyiségére vonatkozott, ambiciózus volt, magasabb rendűnek érezte magát. Antalffy püspök szerint „*vardapet*”-nek, azaz dokornak szólíttatta önmagát és püspökként tevékenykedett. Több vád pénzügyekre vonatkozott, részben ugyanis igényt tartott Virziresco korábbi jövedelmeire, melyek nem illették meg őt. Részben bűntársakkal együtt jogtalanul szerzett pénzt, amely szerinte munkája miatt azonban megillette őt.

Egy vád szerint vérrokonság harmadik fokán álló személyeket adott össze, ezzel házasságjogi problémákat is előidézett. A hatodik és hetedik vád a papi szolgálatra vonatkozott. Az informátor szerint nem nagyon prédikált, sőt a házába fogadott egy özvegyasszonyt. A kedvezőtlen kép után Minas Barunt egész másképp ismerhetjük meg, ha saját leveleit olvassuk. Ezekben ugyanis a népéért aggódó, igazi lelkipásztor képe jelenik meg. Abból a levélből, melyet Erdélybe való megérkezése után küldött Rómába, megtudjuk: Szamosújváron tevékenykedett, ahol minden vasárnap igyekezett a népet a hit misztériumaiba bevezetni, tanítva a papokat és a fiatalokat. Egy későbbi levelében azonban már védekezik a bíborosok előtt az őt ért támadások miatt. Ekkor már tudta, hogy viták és kétségek vannak a személyét illetően. Kifejtette ebben a levélben azt is, hogy csak Istennek tartozik felelősséggel, annak ellenére, hogy Rómától messze lakik, bízik abban, hogy méltóságát vissza tudja szerezni. Küldetésének problémáit a nép tehetetlenségéhez kötötte. Szerinte a róla alkotott negatív kép az irigység miatt alakult ki.

A Propaganda Kongregáció levéltárában található Minas Barun-tól egy kérvény is, amelyben könyveket kért a Szent Kongregációtól a hivatali feladatok ellátására és az örmény lelkek javára. Ezzel művelődéstörténeti hatással is szolgált a misszionárius. Ezek a könyvek ma rendszerint megtalálhatóak az erdélyi - erzsébetvárosi, szamosújvári és gyergyószentmiklósi - örmény könyvtárakban. 1733-ban már a bécsi udvarban tevékenykedett és az erdélyi örmények ügyeiben próbált segíteni, amely hatásos is volt: az erdélyi örmény társadalom sok kiváltság megszerzését köszönheti Minas Barun bécsi tevékenységének.

Minas Barun megítélése érdekes, mert sajátos és ellentmondásos misszionáriusi tevékenységet folytatott. Rajta keresztül alapjaiban lehet megismerni azt a helyzetet, amely Oxendius Virziresco halálát követően alakult ki az erdélyi örmény katolikus egyházban. A Propaganda Fide levéltárának gazdag anyagát felhasználva a továbbiakban részleteiben is ábrázolható az erdélyi örmények egyházának - eddig még csak főbb vonalaiban ismert - története.

(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub 2005. szeptember 15-i klubestjén.)

* * *

Ozsváth Judit

Jelenben szólaló múlt

(1. rész)

Nagy elődök nyomában Szakács Endre szórványlelkésszel

Alig harminc kilométer a hossza annak az útszakasznak, amelyik Kidét, Válaszatat és Bonchidát köti össze Közép-Erdély térképén. A Kolozsvár és Szamosújvár közötti három kicsi település egyikeként bejáratánál vagy központjában sem találunk semmiféle különlegességre utaló jelzést, így talán a legtöbb arra járó teljesen gyanútlanul halad át rajtuk. Pedig e három kicsi helyhez az elmúlt évszázadban három olyan nagy erdélyi egyénisége (is) köthető, mint *Nyírő József*, *Wass Albert* és *Bánffy Miklós*. Szolgálati, születési vagy lakhelyük tette „szomszédokká” őket korábban, ma pedig a könyvesboltok polcain szép számban sorakozó köteteik őrzik ilyenfajta viszonyukat. Bár ismerettségükről, barátságukról nem tudósítanak a krónikák, ma már jól tudjuk, sajátos erdélyi életérzésük rokonítja őket.

A vidékre *Szakács Endre*, a szamosújvári örmények plébánosa hívta fel figyelmemet, aki városi közössége mellett ennek az értékes szórványnak a katolikusait is pasztorálja. „*Jelenük elég szomorú, jövőjük talán nincs is az ottani katolikusoknak, és szinte ugyanígy áll ez protestáns oldalon is. Van viszont egy közös szellemi-lelki örökségünk, amely mindenképpen főhajtásra és továbbörzésre kötelez bennünket*” - mondja. Ezekbe a gondolatokba kapaszkodva indultunk hát el e három kis településre, s a tájakkal, embekekkel, templomokkal, romokkal, régi újságokkal és iratokkal való találkozásokkal tarkított utunk végén vettük csak észre, nemcsak földrajzilag, de az időben is körutazást tettünk.